

Niet-feitelijke waarheden

Emanuel Rutten

Wat is waarheid? Er zijn weinig wijsgerige vragen die vaker zijn gesteld dan deze. In wat volgt ga ik er niet rechtstreeks op in. In plaats daarvan wil ik een mijns inziens cruciaal onderscheid introduceren waaraan veel filosofische opvattingen over wat waarheid is voorbij lijken te gaan. Het onderscheid wat ik op het oog heb duid ik aan als dat tussen *feitelijke* en *niet-feitelijke* waarheden. Bestaande noties van waarheid in de filosofie richten zich uitsluitend op de een of de ander en menen daarmee ten onrechte volledig te zijn.

Om genoemd onderscheid te introduceren moeten we ons eerst afvragen wat een feit is. Met de vroege Wittgenstein van de *Tractatus* zouden we kunnen zeggen dat feiten standen van zaken zijn. Standen van zaken zijn configuraties van voorwerpen. Deze voorwerpen en configuraties zijn er eenvoudigweg. Ze zijn wat ze zijn los van wat wij denken. Voorbeelden uit onze alledaagse ervaringswereld zijn het feit dat Delft ten noorden van Breda ligt en het feit dat mijn dochter in Amsterdam woont.

Wanneer wij een feit *correct* of *adequaat* representeren, zoals bijvoorbeeld met de beweerzin "Water is H₂O" het feit dat een watermolecuul uit twee waterstofatomen en één zuurstofatoom bestaat, dan noemen we de desbetreffende representatie *waar*. Een beweerzin of uitspraak die adequaat correspondeert met een feit is een *ware* uitspraak. Het gaat hier om *feitelijke waarheid*, namelijk waarheid in de zin van het correct weergeven van de feiten van de werkelijkheid. De feiten van de wereld leiden zo tot evenveel feitelijke waarheden die we met beweerzinnen kunnen weergeven.

In zijn *Tractatus* stelt Wittgenstein dat er ook fenomenen zijn die niet gereduceerd kunnen worden tot één of meerdere feiten. Deze fenomenen behoren eveneens tot de werkelijkheid. Ze kunnen niet verwoord worden. In plaats daarvan *tonen* ze zich. Zo stelt hij bijvoorbeeld in *Tractatus* 6.522: "Er bestaan stellig onuitsprekelijke zaken. Dit toont zich, het is het mystieke". Wittgenstein denkt hierbij vooral aan existentieel geladen fenomenen zoals die van ethische, esthetische of religieuze aard. Precies omdat ook deze zich tonende fenomenen tot de werkelijkheid behoren, moeten ze in een bepaald opzicht eveneens betrokken zijn op waarheid. Iets toont zich aan ons en brengt ons in contact met de werkelijkheid. Het tonen maakt daarom deel uit van de waarheid erover. Dit lijkt mij een onvermijdelijke implicatie van wat Wittgenstein in zijn *Tractatus* uiteenzet. De *Tractatus* impliceert dus dat de waarheid in sommige situaties deels niet feitelijk is. De waarheid omvat soms meer dan het alleen maar

corresponderen met feiten. De werkelijkheid van bepaalde situaties laat zich anders gezegd niet reduceren tot een collectie van tot die situatie behorende feiten. Net zoals de betekenis van een bepaald begrip altijd meer betreft dan de collectie van de eronder vallende objecten, zo betreft de waarheid van sommige situaties meer dan het corresponderen van uitspraken met tot die situaties behorende feiten.

We krijgen zo een meer omvattend waarheidsbegrip. Er ontstaat een concept van waarheid waarbij waarheid voor sommige situaties niet uitsluitend feitelijk is, maar naast een feitelijke component deels ook bestaat uit een niet-feitelijke component. Iets in dergelijke situaties *toont* zich, om in het woordveld van de *Tractatus* te blijven, en laat zich niet reduceren tot feiten. Kortom, waarheid bestaat conceptueel uit een feitelijke en een niet-feitelijke component. Voor situaties waarin het gaat om de tweede component kunnen we dan spreken over *niet-feitelijke waarheden*.

Deze niet-feitelijke waarheden kunnen we volgens Wittgenstein in tegenstelling tot feitelijke waarheden niet onder woorden brengen. Dit laat echter onverlet dat ze wel degelijk bestaan. Ik verwees al naar *Tractatus* 6.522 en in zijn oorlogsdagboeken uit de periode 1914-1916 lezen we bijvoorbeeld: “In God geloven betekent inzien dat de feiten van de wereld niet het eind van de zaak zijn.”

Spreken over niet-feitelijke waarheid sluit eveneens goed aan bij Heideggers notie van waarheid als *aletheia* oftewel ontberging in zijn hoofdwerk *Zijn en Tijd* en latere geschriften. Wanneer Heidegger spreekt over waarheid als onverborgenheid gaat het eveneens om situaties die we kunnen beschrijven als situatie waarbij naast feitelijke ook niet-feitelijke waarheden in het geding zijn. De *gehele* waarheid in dergelijke situaties bestaat dus uit zowel een feitelijke als een niet-feitelijke component. Wat als werkelijkheid *onthuld* wordt in die situaties en dus de niet-feitelijke waarheid ervan bepaalt, is precies datgene in de situatie wat zich niet laat reduceren tot feiten. Het is bij Heidegger zelfs *het zijn* zelf dat onderscheiden wordt van de afzonderlijke *zijnden* waarop de afzonderlijke feiten van de situatie betrekking hebben. We hebben volgens Heidegger in en door de taal weliswaar toegang tot niet-feitelijke waarheden, maar alleen wanneer we “dichterlijk” in plaats van “feitelijk” taalgebruik hanteren.

Dit ruimere waarheidsbegrip lijkt naast het denken van de Wittgenstein van de *Tractatus* en Heidegger ook te passen bij Kierkegaards bewering in zijn boek *Of/Of* dat de waarheid is gelegen in de subjectiviteit. Kierkegaard was een existentialist en geen relativist. Dat hij zich primair richt op het concrete menselijke bestaan laat onverlet dat ook hij gelooft in het bestaan van feiten en het naar waarheid kunnen

representeren ervan. Maar waarom zou hij dan de waarheid ineens *subjectief* willen duiden? Een mogelijke verklaring hiervoor is dat ook Kierkegaard een onderscheid maakt tussen feitelijke en niet-feitelijke waarheden. In sommige existentieel geladen situaties gaat het dan vooral over niet-feitelijke waarheden en die zijn in tegenstelling tot feitelijke waarheden subjectief omdat onze persoonlijke verhouding tot de wereld ze mede constitueert. De niet-feitelijke waarheid voor jou hoeft dan in een bepaalde situatie niet gelijk te zijn aan die van mij. Kierkegaard stelling dat de waarheid is gelegen in de subjectiviteit heeft dan precies betrekking op dergelijke situaties.

Niet-feitelijke waarheden dienen overigens niet verward te worden met alternatieve waarheden of *alternatieve feiten*. Er bestaan namelijk geen alternatieve feiten. Onze opvattingen over wat de feiten zijn kunnen onderling uiteraard verschillen en doen dat vaak ook, maar dan hebben we het over *alternatieve opvattingen* over wat de feiten zijn en niet over *alternatieve feiten*. Met alternatieve feiten heeft niet-feitelijke waarheid dus niets te maken. In de eerste plaats gaat het immers om *niet-feitelijke* waarheid. In de tweede plaats is er *niets alternatiefs* aan niet-feitelijke waarheden. Ze vormen geen alternatief voor feitelijke waarheden. Ze vullen slechts de feitelijke waarheden van sommige met name existentieel geladen situaties aan.